

Café Existens lördag 28 november 2015

Catharina Göransson: "Om Bottna kulturkyrka och det heliga"

Tack för att jag får inleda dagens cafésamtal! Jag insåg i går när jag förberedde detta att det verkligen är en ynnest att bli ombedd att presentera några tankar. Det mesta av tänkandet tycker jag annars förblir grumligt och med några få undantag väldigt outvecklat - och som sådant hamnar det i den där personliga kökkenmödding, avfallet, som var och en av oss lämnar efter sig.

Ämnet för idag är satt till Bottna kulturkyrka och det heliga. Jag ska säga något först om bakgrunden till året med konstmöten i Bottna kyrka, det som sedan blev boken om Bottna kulturkyrka och filmen om vårens konstmöten av Birgitta Lagerlund. Jag har tagit med mig några av mina personliga referensböcker för att med deras hjälp säga något om det heliga. En bit in i min inledning kommer ett förslag till fråga för samtalet sedan men naturligtvis kan man ta upp något annat man funderar på. Och jag ska genast säga att jag inte är någon expert på ämnet för dagen!

Bottna kulturkyrka föddes ur klagan och brist. Klagandet handlade om att folk inte kom till kyrkan och bristen gällde idéer om hur man skulle lösa det. Jag hade just valts in som suppleant i församlingsrådet och satt på mitt första möte.

I min bakgrund fanns då ett eget konstnärskap, tjugo år i det specifika och mycket särskilda lokalsamhället Bottna Gerlesborg och erfarenheten av konstprojekt i bred samverkan samt en lämnad högskoletjänst i kulturpedagogik.

Endagsutställningen Stillbilder i Bottna kyrka, vi var sex konstnärer, kursen Helighetens bilder med Tom Sandqvist, professor på Konstfack, i den spanska bergsbyn Cútar, seminariet Konst i heliga rum och Bill Viola arrangerat av Svenska kyrkan i Stenungsund och Nordiska Akvarellmuséet,

allt detta under en enda sommar förlöste mina döda poäng i religionsvetenskap på Teologisk fakultet eller så var det den längtan som låg bakom både konstutövandet och studierna som blev levande i ett enda slag. Konsten, kyrkan och samhället - också utvidgat till världen - fick med varandra att göra, som när man vrider fram en ny bild i ett kalejdoskop. Jag berättar det här för att det som kan verka ofärdigt och onyttigt i ens liv efter mer än trettio år kan stiga fram och bli bakgrund för något nytt i ett nytt helt oförutsett sammanhang. Där och då började samarbetet med församlingsrådet i Bottna. Bottna kulturkyrka var född.

Det handlade för mig inte om att hitta nya rum för utställningar. Det viktiga var att kyrkan är ett heligt rum, invigt av biskopen för församlingens gudstjänst och därigenom avskilt från sin omgivning. Projektets underliggande fråga genom åtta konstmöten var hur detta sakrala rum, till äldsta delen från 1100-talet, skulle tala till de konstnärer som bjöds in och samspela med den för en enda programlagd kväll installerade konsten. Utan att någon lade ut texten om det, för nota bene, detta ägde rum utan präst.

Det heliga

Sverige är ett sekulariserat samhälle där de flesta av oss infödda tillhör vad *David Thurfjell* i sin bok kallar *Det gudlösa folket*. Vi är de postkristna. Vi är döpta och konfirmerade, vi gifter oss i kyrkan och våra döda ligger begravda på kyrkogården men samtidigt anser vi oss inte vara troende och vi kallar oss inte gärna religiösa, medan vi tenderar att se på andra som religionsutövare i klump, ex muslimer. I sin recension av Thurfjells bok tar journalisten John Sjögren (SvD) upp ytterligare ett perspektiv på sekulariseringen, nämligen *vad den har gjort med vår blick. Alltså hur vi ser på världen*. När protestantismen bryter igenom, en process över flera hundra år och den enskilda individens tro och Skriften därmed alltmer betonas, då, skriver Sjögren, läggs också grunden för

den avförtrollade världsbild som hör moderniteten till. I en sådan värld är tillvaron tömd på gudomlig närvaro.

I en sådan värld är det lätt att alla värden till slut blir instrumentella, ingenting har längre ett värde i sig. Jordan reduceras till naturtillgångar, djuren till köttprodukter och människor till arbetskraft eller i värsta fall till varor. Sjögren avslutar: ”Så den kritiska frågan måste ändå ställas: Vill vi verkligen leva i en värld där ingenting är heligt?”

Jag tänkte att detta kunde vara en fråga att börja med: *Vill vi verkligen leva i en värld där ingenting är heligt?*

Här kunde man fråga sig: vad är alternativet? Vad skulle det innebära för oss att ändra den syn på jorden, djuren och oss själva som det mesta i vår omgivning vant oss vid att ta för given?

Men låt oss återkomma till det längre fram och först undersöka begreppet det heliga. Jag kommer att ta hjälp av fyra författare, alla aktuella med tanke på temat för idag. Deras böcker ligger här på bordet. Eliades bok *Heligt och profant* om religionens väsen hör till klassikerna på området.

Den gängse definitionen kommer från **Rudolf Otto**, tysk religionshistoriker och luthersk teolog som 1917 kom ut med boken *Det heliga*. Enligt Otto, som ännu citeras i litteraturen, är det heliga ett mysterium som är både skräckinjagande och lockande (mysterium tremendum och fascinans). Mötet med det heliga fyller människans sinne med vördnadsfull, fascinerad andakt. "Hisna" var följande uttryck för den vördnad och numinösa beundran man kände för naturen.

Mircea Eliade, rumänsk religionsfilosof, vidgar i sin bok *Heligt och profant*, Ottos begrepp genom att studera det i förhållande till det profana. För Eliade är det centrala

hierofanierna, av grekiskans hierós helig och ordet fainomai, att visa sig, alltså hur, var och när det heliga genom tiderna visat sig för människan. Det kan ha varit i form av ett träd, en sten eller ett berg för att ta några exempel ur hans stora genomgång av religiösa fenomen runt om i världen. Stenen eller berget blir, säger Eliade, därmed inte heligt, utan en förmedlare av kommunikation med det heliga, och i denna akt av kommunikation träder människan in i en verkligare värld än den vardagliga. Eliades bok är full av sådana beskrivningar av fenomen från religiösa praktiker.

Émile Benveniste är för mig en ny bekantkap. Han var professor i lingvistik och ledamot i Collège de France, född i Aleppo i Syrien, som vi sedan kriget i Syrien startade bara läst om som krigsplats. Han studerade vid Sorbonne, där han utvecklade sitt tänkande om människans språk som arteget, inte att reducera till djurens stimulus-responsbaserade kommunikation. Benveniste har jag alltså egentligen inte läst, men det bör sägas att hans betydelse inte kan överskattas, t ex besöktes hans seminarier i Paris flitigt av Roland Barthes, som sedan blev en av strukturalismens förgrundsgestalter, och av Jaques Derridas, vars stora arbete om gästfrihet, den Andre och fienden inte skulle ha kommit till utan Benvenistes tänkande.

Benveniste går tillbaka till Homeros och undersöker de ursprungliga grekiska orden, med början i ordet hierós, med vilket han förknippar kvaliteter som rörelse och livlighet, snabbhet och vitalitet. Benveniste är en av referenserna i ett helt nytt ämne som växte fram 2009, *hierotopin*. Inom hierotopin ses heliga platser, det kan vara kyrkor, kyrkogårdar, delar av landskap eller arkitektur, som uttryck för människans kreativitet. Ämnet samlar kunskap från antropologi, religionsvetenskap mm. Intresset flyttas från artefakter, enstaka föremål eller objekt, till en större helhet, där allting samspelar. Det är en tankefigur som för mig liknar konstnärens i arbetet med installationer, performance och större

utställningar. Detta säger jag utan att vilja föra samman konst och religion, jag tycker bara att det vibrerar på ett särskilt sätt när man ser ur denna hierotopiska definition på konsten i dess förflyttning in i rummet eller landskapsrummet.

Hos Benveniste ser jag tydliga paralleller till filosofen *Marcia Sá Cavalcante Schuback*, och hennes språkfördjupande texter, hon är verksam som professor vid Södertörns högskola och har varit vår gäst här på ett musikseminarium, på Gerlesborgsskolan. Första gången jag kom i kontakt med henne var på RE:Orient som vid någon tidpunkt transformerades från en stor festival med artister och musik på Skeppsholmen i Stockholm till Vadstena, där i den gamla teaterladan hölls en sommar ett seminarium där Cavalcante Schubacks bidrag var en föreläsning med rubriken *Det heligas tvetydighet*. Hon talade då om att människans föreställningar om det heliga uppstått i mötet med döden. I boken *The Ambiguity of The Sacred*, Södertörns högskola, ger hon en tolkning av det heliga som den avgrundslika och mysteriösa skillnaden mellan liv och död och identiteten dem emellan, deras ouplösliga hörande-till-varandra. Alltså skillnaden mellan liv och död, och samtidigt samhörigheten mellan liv och död. Vi är alltid i det heliga, säger Marcia Sá Cavalcante Schuback, det är ingenting vi kan välja att låta bli eller att ta del av. Det heliga är utan ingång och utgång, det är som en gåva som redan har getts och som sådan alltid väntar på att bli mottagen. En gåva som redan getts och som väntar på att bli mottagen... There is no way in and no way out, säger Cavalcante Schuback. Hon för därmed åter möjligheten till förtrollning in i vår avförtrollade värld, och nyckeln hos henne är skönhet, som är det under som bryter ner tingens ordning - inte för att ta oss till en annan verklighet utan till mitten av verkligheten, in till själva centrum av verkligheten.

Avslutning

Så åter till Sjögrens fråga, den som avslutar recensionen av Det gudlösa folket. *Vill vi verkligen leva i en värld där ingenting är heligt?* Har han rätt så måste vi upprätta det heliga och föra in det på nytt som ett okränkbart värde. Om däremot filosofen Marcia Sá Cavalcante Schuback har rätt så är det heliga redan här, det finns, vi behöver bara ta emot det som en gåva. Vad är det i så fall för gåva? Vad är det vi ska ta emot, hur ska vi förstå detta?

En värld där allting betraktas som heligt är genomsyrad av tabun, förbud och stränga regler med påföljder och straff. För egen del vill jag hellre leva i just den här världen, utsatt för allt, vilket också omfattar skönhet och de under som bryter igenom, och ges som gåvor. Kanske har konsten en av sina funktioner just där.